

lepo število »državnih« pogodb, ki so bile ali med enakopravnimi vladarji ali pa med vladarjem in vazalom. Ohranjeno je besedilo, medtem ko o načinu sklenitve in o takratnih zunanjih okolnostih navadno ničesar ne izvemo. Nasprotno pa je za razmerje med Parti in Rimljani na razpolago precej zgodovinskih poročil, ki nudijo pogosto jasno sliko o zgodovinskem poteku dogodkov, medtem ko besedila pogodb nimamo. Avtor prikazuje Parte v novi, pogosto prav (morda celo preveč) simpatični luči. Poudarja njihovo zvestobo v izpolnjevanju pogodb in na splošno njihovo korektno ravnanje. Morda bi bilo pri presoji njihovih državniških metod bolj upoštevati njihovo krutost v reševanju dinastičnih sporov, ki jih Z. podrobno opisuje. Tako je Phraates IV., ki je l. 37 zavladal, ko se je njegov oče Orodes odpovedal prestolu, dal pomoriti svoje brate, očeta in celo lastnega doraslega sina (str. 35). Njega samega je dal umoriti njegov poznejši sin Phraates V. (str. 53).

V svoji knjigi je avtor izčrpno in lepo pregledno obdelal obsežno gradivo za obdobje in območje, ki doslej še ni bilo pravnozgodovinsko raziskano. Posrečeno je tako izpolnil vrzel med staro prednjeazijsko dobo in srednjim vekom. Njegova knjiga pomeni dragocen prispevek k zgodovini mednarodnih odnošajev in začetkov mednarodnega prava v antiki.

V. Korošec

Max Kaser, Das römische Privatrecht (Rechtsgeschichte des Altertums, im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft, 3. Teil, 3. Band). **Erster Abschnitt: Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht.** 1955, XXVI + 615 strani, vel. 8°. — **Zweiter Abschnitt: Die nachklassischen Entwicklungen.** 1959, XXIV + 478 strani, vel. 8°, (Beck) München.

Rimsko zasebno pravo spada med najbolj trdožive elemente antične klasične kulture. V tisočletju od zakonika XII plošč v Rimu pa do Justinijanove kodifikacije v Carigradu se je razvijalo pod vplivom različnih činiteljev (komercialne, senatove in pozneje cesarske zakonodaje; pretorjevega edikta), dokončno pa je dozorelo po zaslugi klasičnih pravnikov, ki so delovali v času od Avgusta do Dioklecijana. Predvsem po njihovi zaslugi je »rimsko pravo ... neprekosljivo ostro oblikovalo vse bistvene pravne odnose med enostavnimi posestniki blaga (kupec in prodajalec, upnik in dolžnik, pogodba, obligacije itd.)« (Fr. Engels Feuerbach, slov. prevod str. 45). Justinijanova kodifikacija (529—534) je celotnemu rimskemu pravu dala zakonodajni okvir, ki je varoval njegov nadaljnji obstoj. Codex Iustinianus zajema določbe iz zakonodaje rimskih cesarjev. Digesta ali Pandekte so sestavljene iz (pogosto interpoliranih) odlomkov iz spisov klasičnih pravnikov. Institucije ali Elementa so uradni učbenik. Justinijan je nekatere podrobnosti še dopolnil s svojimi Novelami, z novimi zakoni, pisanimi večidel že v grščini in s tem je dovršil notranji razvoj rimskega prava. Na Vzhodu je takó kodificirano pravo veljalo naprej v Bizantinski državi (do l. 1453), kolikor niso v naslednjih stoletjih nastajale nove, grške zakonske zbirke, zlasti Bazilike (okoli 900). Na Zapadu je po l. 1100 polagoma prišlo v velikem delu Evrope do ponovnega uporabljanja (receptije) rimskega prava. Šele zakonodaje v posameznih državah (v Prusiji 1794, v Franciji Code Napoléon (ali Civil) 1804, v Avstriji Občni državljanski zakonik, v Nemčiji Državlanski zakonik 1900) so rimskemu pravu odvzele formalno veljavnost, same so pa pre-

vzele znaten del njegovih določb zlasti v premoženjskem pravu. — Te spremembe so zelo vplivale na proučevanje rimskega prava, pri čemer je prevladovala zdaj teoretična, zdaj praktična smer. V 19. stoletju je proučevanje »občega«, t. j. recipiranega rimskega prava izoblikovalo predvsem abstraktne splošne pojme (pravni posel, izpodbojnost, ničnost) in zgradilo ustaljen sistem civilnega prava.

Odkar po l. 1900 v Evropi rimsko pravo ni več veljavno pravo, (majhnih izjem tu ne navajamo), je proučevanje rimskega prava v prvih treh, štirih desetletjih našega stoletja v številnih monografijah skušalo določiti razliko med klasičnim pravom, kakor so ga v svojih spisih formulirali rimski klasiki, in med pravom, kakor ga je tri do pet stoletij pozneje objavil Justinijan v svoji kodifikaciji. Nekaj časa se je zdelo, da je glavna naloga romanistov iskanje interpolacij, ki se je večkrat izpreverglo v pravi pravcati »lov na interpolacije«. S temi prizadevanji se je sicer osvetlil dobršen del klasičnega prava, hkrati pa se je močno zabrisal celotni kulturnozgodovinski pomen rimskega prava in pravne teorije, ki se je ob njem razvila v času t. i. »občega« prava. Kakor M. Kaser ugotavlja, so se skrajnosti danes precej unesle, in novejša prizadevanja gredo za ugotavljanjem razvojnih stopenj v ohranjenem besedilu (str. X in 6 s.: Textstufenforschung).

Spričo tolikih sprememb in pretresov je zelo razveseljivo, da smo končno dobili izpod peresa enega najvidnejših rimskopravnih našega časa, profesorja Maksa Kaserja (sedaj v Hamburgu, prej v Münstru) novo obdelavo rimskega zasebnega prava. Izšla je v zbirki priročnikov za posamezna kulturna področja starega veka (prvotni Ivan v. Müllerjev Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft je Walter Otto razširil v Handbuch der Altertumswissenschaft). V tej zbirki je sedaj poseben oddelek namenjen za pravno zgodovino starega veka. Prva dva njena zvezka (»odseka«) izpolnjuje sedaj »Rimsko zasebno pravo«.

Avtor obravnava rimsko pravo kot »zgodovinski« pojav (str. IX). Zato se njegova obdelava razlikuje od pandektarnih sistematičnih predvsem po tem, da je razvoj rimskega prava opisan po treh obdobjih: pravo prvih dveh obdobj (»starorimsko«; predklasično in klasično pravo) je obdelano v prvem zvezku, pravo postklasičnega razdobja pa v drugem zvezku.

Kot najstarejše, »starorimsko« obdobje šteje Kaser od »temnih začetkov« tja do prve punske vojne (str. 15). Predvsem analizira in razmejuje temeljne pojme (ius, fas, lex); med pravnimi posli ga zanimata predvsem mancipacija ter in iure cessio. Težišče pravnega razvoja išče za to dobo v rodbinskem pravu, zato skupno z njim obravnava tudi dedno in stvarno pravo. Obligacijsko pravo je v tem času še malo razvito. Osrednji pojem je tu (osebno) jamstvo, najprej deliktnega zavezanca, ki se mu sčasoma pridružuje pogodbeni zavezanec; le-ta se zavezuje z obličnim pravnim poslom (nexum, mancipacija, sponsio). Avtor se tu pomudi pri razliki med jamstvom in dolgom, zlasti v zvezi z osebno izvršbo (manus iniectio) (132 ss.).

Drugi del zajema predklasično (od prve punske vojne naprej) in klasično pravo, kakor se je razvijalo v treh stoletjih od Avgusta do Dioklecijana. K. zopet pričenja s splošnimi temelji. Tu obravnava različne skupine pravnih norm. Najprej se ustavi pri razlikovanju med javnim in zasebnim pravom in dožene, da je ta delitev bila klasikom še precej nevažna (za javne se označujejo: res, ager, via, sacra); nikakor nočejo s tem uvajati dveh tudi teoretično zaključenih sistemov (174 s.). Sledi obravnavanje pojmov: ius civile (175 ss.), naturale, honorarium, principatsko pravniško pravo itd., končno rimskemu pra-

vu svojske »actio« (ki ne pomenja samo tožbe, ampak tudi s tožbo uveljavljano pravico) in »exceptio«.

Posebno važna se mi zdi njegova označba (166 s., 171) klasičnega rimskega prava. Posrečeno poudarja, da v tem pojmu ne smemo pričakovati že dozorele, enotne tvorbe, ampak da je spričo pogosto različnih mnenj klasikov treba računati z več plastmi in z različnimi mnenji posameznih klasikov. Umerjeno je tudi avtorjevo stališče glede interpolacij (170) in glede grško-egiptovske papirologije (171 s.).

Naslednji odstavek (199—231) proučuje pravne posle, njihovo obličnost — sploh vprašanja tradicionalnega splošnega dela. V ustaljenem zaporedju slede nato osebno in rodbinsko, stvarno, obligacijsko in dedno pravo (str. 232—637). Tu je zajeto jedro celega sistema. Glede posameznih spornih vprašanj zavzema pisec svoje mnenje, ki ga sproti pod črto dokumentira z navajanjem literature in ustreznih monografij.

Postklasično dobo, od Konstantina do Justinijana (527—565) obdeluje avtor v drugem delu svojega sistema na 398 straneh kot »postklasični razvoji«.

Klasično rimsko pravoznanstvo je po smrti Aleksandra Severa (235) odmrlo. Dioklecijan v svojih reskriptih sicer še varuje klasično tradicijo, toda novih produktivnih sil ne more več zbuditi. Za časa Konstantina (307—337) se razvoj vidno obrne proč od klasičnega prava. Pojavlja se vpliv novih činiteljev: helenizma, krščanstva, državnega absolutizma in splošno naraščajoče vulgarizacije prava, t. j. »nazadovanje pravoznanstva od visoke ravni klasike (= klasičnega prava) nazaj na primitivne miselne oblike« (str. 13). Obseg vulgarizacije rimskega prava je v svojih razpravah razkril nestor nemških romanistov Ernest Levy (najprej l. 1929 v Zeitschrift der Savigny-Stiftung, rom Abt. 49, 1929, 230 ss., podrobneje za stvarno in obligacijsko pravo pa l. 1951 in 1956). Ona poteka iz ljudskega pojmovanja prava, ki je skušalo zlasti z listinami nadomeščati stare rimske besedne odličnosti stipulacijo mancipacijo, in iure cessio; vsepovsod se tudi močneje poudarja težnja po uveljavljanju pravičnosti (aequitas) v pravu. Čeprav je izviral iz skupnih virov, je vulgarizacija na vzhodu in na zapadu ubirala svojo pot. — V smeri poživitev klasičnega rimskega prava so delovale pravne šole, med katerimi je slovela zlasti v 5. stoletju šola v Beritu. Posebno odločen korak nazaj h klasicističnemu pojmovanju je napravil Justinijan s svojo kodifikacijo.

Nato (str. 38 ss.) avtor obravnava razvoj prava, ki teži za poenostavljenjem (zabrišejo se razlike med ius civile, ius gentium, ius honorarium). Namesto starih obličnosti se poleg uporabljanja listin opaža sodelovanje oblasti pri zasebnih pravnih poslih (npr. pri večjih darilih, oporokah). Močno se izpremeni pojmovanje pojmov »actio« in »exceptio«. Pri presoji pravnih poslov je sedaj odločilna strankina volja (str. 56), tako veljajo poslej nemogoči pogoji pri poslednjevoljnih odredbah za nezapisane.

V običajnem zaporedju obdela avtor osebno in rodbinsko (str. 72—171), stvarno (str. 172—235), obligacijsko (str. 236—333) in dedno (334—398) pravo. Tako v rodbinskem pravu poleg klasičnih pravnih institutov (dote) obravnava postklasične nove: donatio ante (propter) nuptias (str. 134 ss.) in parafernalno imovino (str. 141), ki si jo je žena obdržala, potem ko je dotalno imovino prepustila možu. — V stvarnem pravu ugotavlja zanimive spremembe v pojmovanju lastnine, nastale pod vplivom vulgarizacije prava (str. 177 ss.), opozarja na Justinijanovo pojmovanje posesti in njenega varstva (325 ss.). Ne utegnemo se spuščati v podrobno obdelavo sprememb v obligacijskem in dednem pravu.

Obširno stvarno kazalo in pregled virov bistveno olajšujeta uporabnost vsakega zvezka.

Kaserjeva obdelava rimskega zasebnega prava pomeni zares pravo mojstrovino. Ko avtor podaja pod črto pregled mnenj, ki so se pojavila zlasti v najnovejši literaturi, ki je v zadnjem desetletju vsepovsod nepričakovano vzcvetela (prim. str. XI), zavzema glede njih v svoji obdelavi svoje stališče. Njegovo delo je na ta način nenadomestljiv prerez dognanja sodobnega proučevanja rimskega prava. To kajpak ne izključuje, da včasih ne bomo popolnoma soglašali z avtorjevim mnenjem. Zelo je želeli, da bi kmalu sledila še obdelava rimskega civilnega procesa.

Viktor Korošec